

Людмила АКІМОВА,

*к.е.н., доцент кафедри фінансів та економіки
природокористування НУВГП*

Олександр АКІМОВ,

*к.держ.упр., начальник відділу правового забезпечення
Національної служби посередництва і примирення*

СВІТОВИЙ РОЗВИТОК ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Визначення державного курсу на розвиток економіки за інноваційною моделлю означає, що головним джерелом економічного зростання країни мають стати нові наукові знання та процеси їх розширеного продукування і комерційного використання. Водночас, усвідомлення державою необхідності активізації зусиль задля вирішення зазначеної проблеми зумовило законодавче визнання науково-технологічної та інноваційної діяльності, затвердження інноваційної моделі розвитку економіки одними із провідних пріоритетів забезпечення національної безпеки країни. В умовах розбудови інформаційного суспільства в Україні перехід до пріоритетного науково-технічного та інноваційного розвитку потребує передусім впровадження інформаційно-комунікаційних технологій (далі – ІКТ) в усі сфери життєдіяльності суспільства та держави, спрямування зусиль органів державної влади на формування сприятливих умов для використання ІКТ, визначення їх у програмах розвитку України, залучення до вирішення проблеми розвитку інформаційного суспільства широкого кола фахівців із відповідних сфер і громадськості.

Виходячи із того, що одним із головних пріоритетів розвитку України є прагнення «побудувати орієнтоване на інтереси людей, відкрите для всіх і спрямоване на розвиток інформаційне суспільство, в якому кожний міг би створювати і накопичувати інформацію та знання, мати до них вільний доступ, користуватися і обмінюватися ними, щоб надати можливість кожній людині повною мірою реалізувати свій потенціал, сприяючи суспільному й особистому розвитку та підвищуючи якість життя» [1], вважаємо, що проведення будь-яких досліджень, які стосуються питань регулювання суспільних відносин під час розбудови інформаційного суспільства в Україні, постають, з наукової точки зору, обґрунтованими, актуальними та необхідними.

У ході історичних змін, розвитку суспільних процесів, трансформації економічних відносин виникла нагальна потреба щодо з'ясування природи нового суспільства, що народжувалося. Як відомо, існують різні точки зору щодо визначення сутності нового суспільства. Відповідно, сформульовані концепції розвитку цього суспільства. Крім того, новий етап у розвитку світового суспільства (етап техногенної цивілізації) визначають різними термінами. Наприклад, Е. Тоффлер підкреслює, що на той час не сформувалася загальноприйнята чи цілком прийнятна мова, щоб описати новий період соціального розвитку, до якого ми наближаємось [2, с. 404]. Цей фактор і визначає формування різних концепцій розвитку суспільства. Серед

загальновідомих наукових концепцій наведемо наступні: концепція постіндустріального суспільства (Д. Белл); концепція програмованого суспільства (А. Турен); концепція мережевого суспільства (М. Кастельс); концепція постекономічного суспільства (Г. Кан, В. Іноземцев); концепція суспільства постмодерну (А. Етціоні), радикализованого модерну (Е. Гіденс); концепція посткапіталістичного суспільства (Р. Дарендорф); концепція телематичного суспільства (Дж. Мартін); концепція постісторичного суспільства (Р. Сейденберг); концепція суперіндустріального суспільства (Е. Тоффлер); концепція постпротестантського суспільства (С. Алтром); концепція постбуржуазного суспільства (Дж. Литхайм); концепція технотронного суспільства (З. Бжезинський) [3].

Незважаючи на кількість концепцій, найбільш поширеною поставала концепція «постіндустріального суспільства», яка була запропонована американськими і європейськими дослідниками наприкінці 60-х – на початку 70-х рр. ХХ століття. У положеннях цієї концепції були адекватно відображені масштабні зміни, що відбувалися на той час у суспільстві Європи та Америки. Прихильники даної теорії підкреслювали, що гарантом сучасного суспільного прогресу є швидкий технологічний розвиток, який базується на перетворенні науки на безпосередню продуктивну силу, а мірою такого прогресу виступає всебічний розвиток особистості і розширення творчих можливостей людини.

Вважається, що об'єктивною основою появи зазначених теорій суспільства були наступні фактори: *по-перше*, структурна перебудова економіки високорозвинутих держав (на лідируючі позиції вийшли нові, наукомісткі галузі замість важкої промисловості); *по-друге*, бурхливий розвиток «індустрії знань»; *по-третє*, комп'ютеризація і поява розгалужених інформаційних систем, що відкривають шлях до децентралізації виробництва. Варто підкреслити, що вчені, які займалися дослідженням та прогнозуванням розвитку нового суспільства в межах теорії постіндустріального суспільства, ще не називали його інформаційним.

Адже в їх роботах лише виділялись домінантні чинники, які впливають на розвиток суспільства – це передусім пріоритет інформації та широке застосування знань у виробничій сфері. Стрімкий розвиток інформаційних технологій і комп'ютерної техніки сприяв новим поглядам щодо прогнозування розвитку майбутнього суспільства.

Зазначені зміни були настільки вражаючими, що дали вченим змогу говорити про «інформаційну революцію», яка радикально змінює капіталістичне суспільство. Отже, на початку 60-х рр. ХХ століття виникає поняття «інформаційне суспільство», яке прийшло на заміну поняттю «постіндустріальне суспільство», а головною причиною його появи стала інформаційна революція. Водночас суттєві суспільні зміни відбувались на всіх рівнях соціального устрою, господарського життя і праці, сфери політики та освіти. Важливо, що саме рівень знань, а не власність, стає визначальним чинником соціальної диференціації. В інформаційному суспільстві людина є головним інформаційним ресурсом суспільства.

Поняття «інформаційне суспільство» було введено в науковий обіг на початку 60-х рр. майже одночасно в США і Японії – Ф. Махлупом і Т. Умесао [4], авторами, що отримали широку популярність своїми дослідженнями динаміки наукомістких виробництв. У 70-ті та 80-ті роки найбільший внесок у розвиток даної концепції внесли М. Порат, М. Рубін [5], Й. Масуда, Т. Стоун'єр, Р. Катц та ряд інших вчених. Зазначимо, що введений Т. Умесао термін «інформаційне суспільство» отримав всесвітнє визнання після опублікування відомої праці Й. Масуди [6]. Разом з тим більшість американських і європейських дослідників, починаючи з другої половини 80-х рр., стали акцентувати увагу на ролі і значенні не стільки інформації, скільки знань, що спонукало до появи цілого спектру нових визначень сучасного суспільства, «knowledge society», «knowledgeable society» та ін.

Надалі зазначимо, що наприкінці ХХ ст. та на початку ХХІ ст., під впливом стрімкого розвитку Інтернету і з появою так званої «нової економіки», з'явилася велика кількість робіт, в яких або розвивалися ідеї постіндустріалізму в напрямі акцентування уваги на технологічному або інформаційно-комунікаційному компоненті суспільного розвитку (наприклад, технотронне суспільство), або робилася спроба побудувати комплексну теоретичну модель нової суспільної системи. До речі, Н.В. Літвак наводить інші визначення сутності соціальних процесів, що формують сучасне суспільство: Lifelong Learning Society (Суспільство Дожиттєвого Навчання); Digital Society (Цифрове суспільство); Net-Intellect Society (Суспільство Мережевого Інтелекту); Global Society (Глобальне Суспільство); Silicon Society (Кремнієве Суспільство) [7].

Водночас, серед зазначених наукових концепцій розвитку суспільства на новому історичному етапі, одне із провідних місць займає концепція інформаційного суспільства. Як підкреслює у своїй роботі І.С. Мелюхін, концепція інформаційного суспільства зазвичай розглядається як «новий ступінь еволюції людської цивілізації, нова фаза суспільного розвитку, в якій інформаційний сектор економіки робить вирішальний вплив на розвиток, як світового співтовариства, так і окремих країн» [8]. Разом із тим певним узагальненням невизначеності наукової спільноти щодо сутності інформаційного суспільства постають висновки, отримані Ф. Уебстером у праці «Теорії інформаційного суспільства» [9]. Так, автор зазначає наявність фундаментального розколу серед вчених, які досліджують нагальні проблеми розбудови інформаційного суспільства. Позитивним внеском Ф. Уебстера в теорію інформаційного суспільства є спроба визначити основні критерії, що його характеризують. Серед них автор виділяє наступні шість: технологічний, економічний, просторовий, культурний, якісний та пов'язаний із сферою зайнятості [9, с. 350–351].

Такий підхід вченого в цілому заслуговує на підтримку, оскільки пропонує зосередити увагу наукової спільноти на визначенні критеріїв (індикаторів), які дадуть змогу відстежувати рівень розвитку інформаційного суспільства в конкретній державі. Водночас, необхідні подальші дослідження щодо визначення основних критеріїв інформаційного суспільства та системи, яка дасть змогу їх точно ідентифікувати й вимірювати. Зазначимо лише, що в

Україні проводяться дослідження, спрямовані на створення національної системи індикаторів розвитку інформаційного суспільства в Україні, про що буде йтися нижче. Варто зауважити, що з кінця 90-х рр. XX ст. концепція інформаційного суспільства почала активно застосовуватися в соціальній практиці і проектах, які були спрямовані на впровадження ІКТ в різні сфери життя суспільства, що особливо проявилось в програмах Європейського Союзу.

Зокрема, проблематика інформаційного суспільства почала обговорюватися з середини 90-х рр. на нарадах і конференціях, що були організовані Радою Європи, Європейською Комісією, ЮНЕСКО та багатьма іншими міжнародними і міжурядовими організаціями. Нарешті, у 1994 році група на чолі з доктором права, віце-президентом Єврокомісії М. Бангеманном (що була сформована на вимогу Єврокомісії у 1993 році, аби дослідити розповсюдження інформаційних технологій та з'ясувати проблеми, що виникають у цьому процесі), підготувала змістовну доповідь з цих питань. Вважається, що вона й поклала початок європейському Інформаційному суспільству (назва «Інформаційне суспільство» за видом основного ресурсу – інформації), оскільки в ній містяться основні визначення, характеристики й ознаки інформаційного суспільства у Європі. У 1998 році Міжнародний союз електрозв'язку (далі – ІТУ) виступив з пропозицією про проведення під егідою Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) Всесвітнього Саміту з інформаційного суспільства. Паралельно здійснювалася аналогічна діяльність в рамках Групи Восьми, яка завершилася підписанням у 2000 році «Окінавської хартії глобального інформаційного суспільства» [10], де лідери держав, що входять до «Вісімки», висловили готовність до реалізації в своїх країнах програм, спрямованих на розвиток інформаційного суспільства та ліквідацію інформаційної нерівності. Всесвітній Саміт з інформаційного суспільства був проведений в два етапи: перший – у грудні 2003 року в Женеві; другий – у листопаді 2005 року в Тунісі.

До речі, у документі «Декларація принципів. Побудова інформаційного суспільства – глобальне завдання у новому тисячолітті» [11], прийнятому на Всесвітньому саміті з питань інформаційного суспільства в Женеві у грудні 2003 року, було запропоновано нове визначення: інформаційне суспільство – це таке суспільство, в якому кожен міг би створювати інформацію і знання, мати до них доступ, користуватися і обмінюватися ними з тим, щоб дати окремим особам, общинам і народам можливість повною мірою реалізувати свій потенціал, сприяючи своєму сталому розвитку і підвищуючи якість свого життя [11]. Отже, поняття «інформаційне суспільство» перестало бути суто науковим і почало активно використовуватися в проектах і програмах на міжнародному та державному рівнях. Підсумовуючи проведений аналіз формування концепцій інформаційного суспільства, вважаємо за доцільне зазначити наступне. Інформаційне суспільство – це одна із поширених теоретичних моделей, що використовуються для відображення якісно нового етапу суспільного розвитку, в який, з початком інформаційно-комп'ютерної революції, вступили найбільш розвинені країни. Важливо, що технологічною підставою для формування

інформаційного суспільства постають не індустріальні, а інформаційно-комунікаційні технології.

Досліджуючи визначення сутності інформаційного суспільства у розумінні іноземних фахівців, водночас необхідно підкреслити обов'язкову наявність наступних ознак. *По-перше*, інформація стає головним економічним ресурсом, а інформаційний сектор виходить на перше місце за темпами розвитку, за кількістю зайнятих, за часткою капіталовкладень, за часткою у валовому внутрішньому продукті (далі – ВВП). *По-друге*, ІКТ стають головним засобом підвищення ефективності виробництва, зміцнення конкурентоспроможності як на внутрішньому, так і на світовому ринку. *По-третє*, наявність розвинутої інфраструктури, що забезпечує створення достатніх інформаційних ресурсів (у конкурентній боротьбі за світову першість з'являється новий фактор – рівень розвиненості інформаційної інфраструктури та індустрії). *По-четверте*, основною формою власності стає інтелектуальна власність, важливе значення набуває людський капітал. *По-п'яте*, інформація стає предметом масового споживання (виникають нові критерії оцінки рівня розвитку суспільства: кількість комп'ютерів, кількість підключень до Інтернету, кількість мобільних і стаціонарних телефонів та ін.). *По-шосте*, поступово формуються правові засади функціонування інформаційного суспільства. *По-сьоме*, формується єдина інтегрована інформаційна система на основі технологічної конвергенції (злиття телекомунікаційної, комп'ютерно-електронної, аудіовізуальної техніки), створюються єдині національні інформаційні системи.

Список використаних джерел

1. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007– 2015 роки : Закон України від 9 січня 2007 року // Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 12. – Ст. 102.
2. Тоффлер Е. Футурошок / Е. Тоффлер. – М. : Мысль, 1998. – 513 с.
3. Щербина В. Информационное общество в контексте коммуитарно-либертальной альтернативы: понятийный аспект / В. Щербина // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2004. – № 4. – С. 158–171.
4. Махлуп Ф. Производство и распространение знаний в США / Ф. Махлуп. – М. : Прогресс, 1966. – 274 с.
5. Porat M. Development and Measurement / M. Porat, M. Rubin. – Wash., 1987. – 432 p.
6. Masuda Y. The Information Society as Post-Industrial Society / Y. Masuda. – Wash., 1981. – 103 p.
7. Литвак Н.В. Информационное общество. Перманентная эволюция / Н.В. Литвак. – М., 2008. – 416 с.
8. Мелюхин И.С. Информационное общество: истоки, проблемы, тенденции развития / И.С. Мелюхин. – М., 1999. – С. 8–11.
9. Уэбстер Ф. Теории информационного общества / Ф.Уэбстер. – М. : Аспект Пресс, 2004.– 400 с.

10. Окинавская хартия глобального информационного общества: рекомендации стран «восьмерки» о принципах и направлениях развития информационного общества (Окинава, 22 июля 2000 г.) : [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=998_163&p=12477475167440

11. Побудова інформаційного суспільства – глобальне завдання нового тисячоліття: Декларація принципів //Документ WSIS-03/GENEVA/ Doc. / 4-R. Прийнято на Всесвітньому саміті з питань інформаційного суспільства. – Женева, 12 грудня 2003 року : [Електронний ресурс] / Верховна Рада. – Режим доступу http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_c57&p=13040626